ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ ΚΑΙ ΕΣΠΕΡΙΝΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΛΥΚΕΙΩΝ
6 ΙΟΥΝΙΟΥ 2022
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Α1α.
1. Σωστό
2. Λάθος
3. Λάθος

Α1β.
α. ζῷον
β. ἄνθρωπος
γ. ζῷον
δ. ἄνθρωπος

Β1.
Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η φύση δεν κάνει τίποτα χωρίς σκοπό, καθώς όλες οι φυσικές διεργασίες κάπου αποβλέπουν («Οὐθὲν γάρ, ὡς φαμέν, μάτην ἡ φύσις ποιεῖ»·). Πρόκειται, ως γνωστόν, για φράση που επαναλαμβάνει ο Αριστοτέλης σε πολλές πραγματείες του. Υποστηρίζει συγκεκριμένα ότι στην φύση δεν γίνεται τίποτα μάταια, τα πάντα εξυπηρετούν ορισμένη σκοπιμότητα, από την οποία και νοηματοδοτούνται. Αυτή είναι η επονομαζόμενη αριστοτελική τελολογία. Όλα σχεδόν τα παραδείγματα, που φέρνει ο φιλόσοφος, αντλούνται από την έμβια φύση. Έτσι, στο αριστοτελικό έργο γίνεται, για παράδειγμα, αναφορά στο σχήμα των δοντιών, στις στοχευμένες ενέργειες μυρμηγκιών και μελισσών για την επιβίωση της κοινότητάς τους, στην ύπαρξη και λειτουργία των φύλλων χάριν των καρπών. Βασίζεται, λοιπόν, ο Αριστοτέλης στη βιολογία και επεκτείνει το τελολογικό ερμηνευτικό μοντέλο του και σε άλλα πεδία των φυσικών επιστημών. Σύμφωνα λοιπόν, με τον Αριστοτέλη, η ίδια η φύση έχει προνοήσει για την πολιτική διάσταση της ανθρώπινης οντότητας.

Στο σημείο αυτό ο Σταγειρίτης φιλόσοφος αρχίζει να κάνει τη διάκριση ανάμεσα στον άνθρωπο και στα άλλα ζώα, βασισμένη στην παρουσία του λόγου (= λογική, δηλαδή να αντιλαμβάνεται, να κατανοεί και να ερμηνεύει τον κόσμο αφενός, και τη δυνατότητα να εκφράζει τη σκέψη του και τα συναισθήματά του, αφετέρου στον άνθρωπο).

Πιο συγκεκριμένα, τα άλλα ζώα διαθέτουν απλώς φωνή, τη δυνατότητα να βγάζουν άναρθρες κραυγές και με αυτές να εκδηλώνουν κάποια συναισθήματα, όπως τη

χαρά, τη λύπη. Οργανωμένος λόγος δεν υπάρχει σε αυτά, ώστε να μπορούν να συλλάβουν βαθύτερες έννοιες, ούτε να εκφράσουν και να μεταδώσουν άλλες σύνθετες σκέψεις. Αφού η φύση δεν κάνει τίποτε άσκοπα και τυχαία, είναι προφανές ότι για κάποιο λόγο δεν έδωσε στα άλλα ζώα λόγο, αλλά μόνο φωνή. Τον άνθρωπο όμως η φύση τον προόριζε να ζήσει σε πολιτική κοινωνία και γι' αυτό του χάρισε το «λόγο», με τον οποίο εκτός από συναισθήματα (ευχάριστο, δυσάρεστο), είναι σε θέση να αντιλαμβάνεται και να εκφράζει υψηλότερες ηθικές έννοιες, όπως το ωφέλιμο και το βλαβερό, το δίκαιο και το άδικο, το όμορφο και το άσχημο, το όσιο και το ανόσιο κ.ά. Επομένως, η φύση (επειδή ακριβώς τον προόριζε να ζήσει σε οργανωμένη κοινωνία) έδωσε στον άνθρωπο το εργαλείο, με το οποίο μπορεί να συλλαμβάνει και να εκφράζει ηθικές έννοιες, και να ζει σε πολιτική κοινωνία. Αυτό, λοιπόν, είναι που αποδεικνύει ότι ο άνθρωπος είναι από τη φύση του «ζώον πολιτικόν».

Στο πλαίσιο της ανώτατης μορφής κοινωνίας, της πόλεως, ο άνθρωπος πραγματώνει τη φύση του, διότι αναπτύσσει πολύμορφες σχέσεις με τους συμπολίτες του. Δεν πρόκειται, όμως, μόνο για τις σχέσεις που αναπτύσσει ένα ζώο με άλλα ζώα και με το περιβάλλον. Μπορεί και ο άνθρωπος να είναι ένα «ζῷον» (ένα ζωντανό ον), αλλά μόνο οι σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους είναι έλλογες σχέσεις. Αυτές φανερώνουν την ανθρώπινη ουσία, δηλαδή είμαστε από τη φύση μας φτιαγμένοι έτσι που να ζούμε μαζί με άλλους ανθρώπους, μέσα σε κοινωνία.

Συμπερασματικά, η φύση εφοδίασε τον άνθρωπο με λόγο και τα υπόλοιπα αγελαία ζώα με φωνή. Η λέξη «λόγος» χρησιμοποιείται συχνά για να δηλωθούν αξεχώριστες μεταξύ τους έννοιες, αφενός η λογική, αφετέρου η γλώσσα. Σε αυτή την ενότητα, ο λόγος αντιδιαστέλλεται προς την «φωνήν», την ικανότητα δηλαδή των ζώων να εκφράζονται με άναρθρους ήχους, που παράγονται από τον λάρυγγα, τις φωνητικές χορδές και τη στοματική κοιλότητα είτε των ανθρώπων είτε των ζώων.

Β2.
Ο Επίκτητος στο απόσπασμά αυτό παροτρύνει τον άνθρωπο να στραφεί στον εαυτό του, να συνειδητοποιήσει πρωτίστως ότι είναι άνθρωπος. Τον καλεί να σκεφτεί τη μοναδικότητα της ανθρώπινης φύσης, προσδιορίζοντας τα βασικά χαρακτηριστικά της. Πρώτο και βασικό χαρακτηριστικό είναι η προαίρεση.

Ειδικότερα, η προαίρεσις είναι ένας σημαντικός όρος της αρχαίας ηθικής φιλοσοφίας, κεντρικός τόσο στον Αριστοτέλη όσο και στους Στωικούς, όπως ο Επίκτητος. Σημαίνει την ελεύθερη βούληση, την ελεύθερη στοχαστική επιλογή ενεργειών, που συγκροτεί τον ηθικό χαρακτήρα του ανθρώπου. Είναι η έλλογη ικανότητα να επιλέγουμε και να αποβλέπουμε στα αποτελέσματα των πράξεών μας. Προϋπόθεση για την προαίρεσιν είναι η διαίρεση των πραγμάτων σε αυτά που εξαρτώνται από εμάς («τά ἐφ' ὑμῖν») και σε αυτά που βρίσκονται πέρα από τις δυνάμεις μας («τα ἀπροαίρετα, τα οὐκ ἐφ' ὑμῖν») και είναι αδιάφορα για εμάς και την επίτευξη της ευδαιμονίας.

Εν συνεχεία, καλεί τον άνθρωπο να αναλογιστεί ότι ειδοποιός διαφορά του από τα ζώα είναι ο λόγος. Η λογικότητα συνδέεται με την προαίρεσιν και διακρίνει το ανθρώπινο είδος από τα άλλα ζώα είτε άγρια (θηρία), είτε εξημερωμένα (πρόβατα). Ο λόγος σημαίνει την ομιλία και την ικανότητα λογικής σκέψης. Η έννοια του λόγου είναι πολυσήμαντη ομιλία, προφορική έκφραση, διήγηση, λογική ιδιότητα, σκέψη, ορισμός, επιχείρημα, αναλογία. Ο λόγος είναι θεϊκός , μια αιώνια ενεργητική δύναμη του σύμπαντος. Ως μέρος αυτής της φύσης ο άνθρωπος μοιράζεται το λόγο και οφείλει να ζει, ακολουθώντας το λόγο και τη φύση. Ο λόγος υπάρχει μέσα μας, ο «ἐν ἡμῖν λόγος», δηλαδή η ικανότητά μας για λογική σκέψη και για έκφραση των σκέψεων μας. Υπακούοντας στις εντολές «του ἐν ἡμῖν λόγου» εναρμονιζόμαστε προς τον κοσμικό λόγο και κατ' επέκταση τη φύση και το περιβάλλον που διέπεται από τις αρχές του.

Επιπρόσθετα, με την τρίτη προτροπή του («πολίτης τοῦ κόσμου καί μέρος αὐτοῦ») ο Επίκτητος συμβουλεύει τον άνθρωπο να συνειδητοποιήσει πως είναι πολίτης του κόσμου και μέρος αυτού. Βέβαια, ο φιλόσοφος δεν εννοεί ότι ο άνθρωπος αποτελεί πολίτη ενός παγκόσμιου κράτους και μιας οικουμενικής πολιτικής κοινότητας, αλλά πως οφείλει να αντιληφθεί την υποταγή του στον παγκόσμιο νόμο της φύσης. Ασφαλώς δεν υπάρχει κάποιο παγκόσμιο κράτος, ώστε η έννοια του πολίτη να έχει κυριολεκτική σημασία. Ο κόσμος εννοείται με στωική σημασία, ως ένα ενιαίο σύνολο που χαρακτηρίζεται από τον φυσικό νόμο και τη λογικότητα. Η θέση μάλιστα του ανθρώπου στον κόσμο είναι ιεραρχικά η ανώτατη, επειδή διαθέτει τον «λόγον» και κατανοεί τη θεϊκή διακυβέρνηση του κόσμου. Ταυτίζεται, με αυτό τον τρόπο, ο λόγος με τον Θεό και προβάλλεται η άποψη ότι ο κόσμος κυβερνάται από την εἱμαρμένην, τη θεϊκή πρόνοια («θεία διοικήσει»).

Πράγματι, για να ενισχύσει την επιχειρηματολογία του ο Επίκτητος, αναφορικά με τον άνθρωπο της εποχή τους και τον ρόλο του, κάνει συγκεκριμένες γλωσσικές επιλογές. Χαρακτηριστική είναι η χρήση του δεύτερου ενικού προσώπου («Ἐπὶ τούτοις πολίτης εἶ τοῦ κόσμου») με την οποία επισημαίνεται η θέση του ανθρώπου στον κόσμο. Τέλος, ο Στωικός φιλόσοφος αξιοποιεί και την χρήση της παρομοίωσης («μηδὲν ἔχειν ἰδία συμφέρον, περὶ μηδενὸς βουλεύεσθαι ὡς ἀπόλυτον, ἀλλ' ὥσπερ ἄν, εἰ ἡ χεὶρ ἢ ὁ ποὺς λογισμὸν εἶχον καὶ παρηκολούθουν τῇ φυσικῇ κατασκευῇ, οὐδέ ποτ' ἂν ἄλλως ὥρμησαν ἢ ὠρέχθησαν ἢ ἐπανενεγκόντες ἐπὶ τὸ ὅλον»,) όπου με μια συμβουλή ωθεί τον άνθρωπο, να μη λειτουργεί προτάσσοντας το ατομικό του συμφέρον και αποφασίζοντας σαν να είναι μεμονωμένο άτομο, αποκομμένο από το σύνολο. Αντίθετα, οφείλει να έχει συνείδηση πως αποτελεί μέλος ενός οργανικού συνόλου και να ενεργεί συναισθανόμενος τη θέση του και τη λειτουργία του ως οργανικού μέλους αυτού του συνόλου, αυτής της παγκόσμιας φυσικής κοινότητας.

Β3.

1. Δ
2. Α
3. Ε
4. Β
5. ΣΤ

Β4α.

1.ε
2. δ
3. ζ
4. β
5. α
6. στ

Β4β.

- Το σενάριο της ταινίας είναι ακόμη αδούλευτο, χρειάζεται δηλαδή πολλή δουλειά, για να προβληθεί στον κινηματογράφο.
-Την προηγούμενη εβδομάδα πραγματοποίησε ένα μακρινό ταξίδι για εκπαιδευτικούς σκοπούς.

Β5.

Τόσο στο απόσπασμα από το έργο του Παπανούτσου «Νόμος και Αρετή» όσο και στο κείμενο του Επίκτητου από τις «Διατριβές» του εκτίθενται οι απόψεις των δύο διανοητών σχετικά με την προαίρεση. Αμφότεροι οι στοχαστές καταλήγουν στο συμπέρασμα πως η προαίρεση συνιστά θεμελιώδες χαρακτηριστικό της ανθρώπινης φύσης.

Ειδικότερα, στο κείμενο του Παπανούτσου η προαίρεση συνδέεται άμεσα με τη βούληση. Ο νεοέλληνας στοχαστής, μάλιστα, επισημαίνει ότι οι άνθρωποι, μολονότι προικισμένοι με το χάρισμα της επιλογής, δεν δύνανται να το αξιοποιούν στην καθημερινότητά τους, αφού η ρουτίνα και οι ρυθμοί της ζωής τους εξαναγκάζουν να προβαίνουν σε άκριτες και αυτοματοποιημένες ενέργειες και συμπεριφορές. Τονίζει συγχρόνως ότι η βούληση καθίσταται η ειδοποιός διαφορά του ανθρώπου από τα ζώα, τα οποία έχουν όρεξη, αλλά όχι βούληση. Έτσι, αυτό που διαφοροποιεί τον άνθρωπο από τα υπόλοιπα όντα είναι η ηθική του υπόσταση και η ικανότητά του να κάνει ηθικές επιλογές, έστω και αν ορισμένες φορές το άτομο παρασύρεται αναγκαστικά από τον «κοινωνικό εθισμό».

Στην ίδια γραμμή κινείται και η σκέψη του Επίκτητου. Αξίζει να σημειωθεί ότι η προαίρεση είναι ένας σημαντικός όρος της αρχαίας ηθικής φιλοσοφίας, κεντρικός στον Αριστοτέλη και στους Στωικούς όπως ο Επίκτητος. Εκτός από τη γενική

σημασία της προτίμησης, στον Επίκτητο σημαίνει την ελεύθερη βούληση, την ελεύθερη στοχαστική επιλογή ενεργειών που συγκροτεί τον ηθικό χαρακτήρα του ανθρώπου. Είναι κυρίως μία κρίση, η έλλογη ικανότητα να επιλέγουμε και να αποβλέπουμε στα αποτελέσματα των πράξεών μας. Προϋπόθεση για την προαίρεσιν είναι η διαίρεσις των πραγμάτων σε αυτά που εξαρτώνται από εμάς («τα ἐφ' ἡμῖν») και σε αυτά που βρίσκονται πέρα από τις δυνάμεις μας («τα ἀπροαίρετα, τα οὐκ ἐφ' ἡμῖν») και είναι ἀδιάφορα για εμάς και την επίτευξη της ευδαιμονίας (σχόλιο φακέλου, σ. 186). Ο Επίκτητος, μάλιστα, τονίζει ότι είναι το στοιχείο που διαφοροποιεί τον άνθρωπο από τα υπόλοιπα ζώα και προσφέρει τη δυνατότητα να αντιλαμβάνεται και να κατανοεί την κοσμική τάξη, χαρακτηρίζοντάς τον «παρακολουθητικό» και «επιλογιστικό» της θείας διοίκησης.

Καταληκτικά, τόσο ο Παπανούτσος, όσο και ο Επίκτητος επισημαίνουν τον ιδιαίτερο ρόλο της προαίρεσης στην ανθρώπινη φύση, καθιστώντας σημαίνουσα τη θέση της στην κοσμική τάξη. Ο Παπανούτσος, ωστόσο, αναφέρει ότι η προαίρεση δεν μπορεί σε όλες τις περιπτώσεις να αξιοποιηθεί, αφού η ρουτίνα της καθημερινότητας οδηγεί τον άνθρωπο σε πράξεις «χωρίς σκέψη και ζύγισμα». Αντίθετα, ο Επίκτητος θεωρεί ότι η προαίρεση οφείλει να καθοδηγεί κάθε πράξη και συμπεριφορά του ανθρώπου, χαρακτηρίζοντάς την «ανυπότακτη» και «αδούλωτη».

ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Γ1.

Διότι, αφού δανειστούμε χρήματα (κάνουμε δανεισμό), είμαστε ικανοί, με μεγαλύτερο μισθό, να προσελκύσουμε τους ξένους πεζοναύτες τους. Διότι η δύναμη των Αθηναίων μπορεί να αγοραστεί περισσότερο παρά είναι δική τους. Η δική μας αντίθετα λιγότερο θα πάθαινε αυτό, γιατί στηρίζεται περισσότερο στους στρατιώτες (στα σώματα) παρά στο χρήμα.

Γ2.

Στο απόσπασμα του Θουκυδίδη από την συνέλευση της Πελοποννησιακής συμμαχίας, οι Κορίνθιοι που είναι οι πιο σκληροί αντίπαλοι της Αθήνας, παραθέτουν τους λόγους, για τους οποίους υποστηρίζουν ότι οι Πελοποννήσιοι θα νικήσουν τους Αθηναίους. Αρχικά αναφέρουν ότι υπερέχουν σε αριθμό και σε πολεμική πείρα απ΄ αυτούς (πρῶτον... πολεμικῇ). Έπειτα τονίζουν ότι είναι πιο πειθαρχημένοι στις διαταγές (ἔπειτα... ἰόντας). Παράλληλα προσθέτουν ότι θα δημιουργήσουν δικό τους αξιόμαχο ναυτικό και με τα δικά τους χρήματα και με αυτά που βρίσκονται στην Ολυμπία και στους Δελφούς (ναυτικόν...χρημάτων). Ακόμη λένε ότι με δανεισμό είναι δυνατόν με μεγαλύτερο μισθό να πάρουν τους ξένους που, υπηρετούν στα καράβια των Αθηναίων. (δάνεισμα... οἰκεία) Αυτό συμβαίνει γιατί η δύναμη των Αθηναίων στηρίζεται κυρίως σε μισθοφόρους, ενώ των Πελοποννησίων στους δικούς τους στρατιώτες, που είναι και πιο αξιόμαχοι και φυσικά δεν εξαγοράζονται (ἡ δὲ ἡμετέρα... ἢ τοῖς χρήμασιν).

Γ3α.
Ἐγὼ δὲ νῦν καὶ ἀδικούμενος τούς πολέμους ἐγείρω.

Γ3β.
ἄμυναι
κατάθου
ἐπικράτησον
πρόσχες
πλείονα / πλείω και πλέονα / πλέω

Γ4α.
ἔχοντες: επιρρηματική αιτιολογική μετοχή ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας στο «ἐγείρομεν» (συνημμένη στο Υ.Ρ. ἡμεῖς).

ἐπικρατῆσαι: Υποκείμενο στην απρόσωπη έκφραση «εἰκὸς ἐστίν» και τελικό απαρέμφατο (αναγκαστική ετεροπροσωπία).

πλήθει: δοτική της αναφοράς ως επιρρηματικός προσδιορισμός στο ρηματικό τύπο «προύχοντας».

μισθῷ: δοτική του μέσου ως επιρρηματικός προσδιορισμός στο ρηματικό τύπο «ὑπολαβεῖν».

ναυβάτας: αντικείμενο στο ρηματικό τύπο «ὑπολαβεῖν».

ἢ οἰκεία: β΄ όρος σύγκρισης από το συγκριτικό «μᾶλλον»
(ως κατηγορούμενο στο υποκείμενο «δύναμις» μέσω του εννοούμενου ρηματικού τύπου ἐστί)

Γ4β.
Οἱ Κορίνθιοι ἔλεγον δέ τότε καί ἀδικούμενοι τόν πόλεμον ἐγείρειν (ταυτοπροσωπία).

Ή κατά την Κεντρική Επιτροπή Εξετάσεων:

Οἱ Κορίνθιοι ἔλεγον δέ τότε καί τούτους / σφᾶς ἀδικουμένους τόν πόλεμον ἐγείρειν (ετεροπροσωπία).